

Teória spravodlivej vojny Francisca de Vitoriu

Peter Vyšný*

Abstrakt: Štúdia sa zaoberá teóriou spravodlivej vojny Francisca de Vitoriu. Skúmaná teória je komplexná, pričom sa venuje *ius ad bellum*, *ius in bello* i (v menšej miere) *ius post bellum*. Teória sa vyznačuje úsilím jej autora presadiť chápanie vojny ako prostriedku *ultima ratio* riešenia medzištátnych konfliktov, ako aj dosiahnuť, aby sa vojna viedla efektívne, disciplinovane, iba v nevyhnutne potrebnom rozsahu a iba tak dlho, ako je skutočne potrebné, ako aj humánne. Pre Vitoriu bola vojna spravodlivou, ak ju viedla legitímna autorita (vládca štátu, ktorý utrpel ujmu), ak na ňu preukázateľne existoval spravodlivý dôvod (*iusta causa*; ujma spôsobená jedným štátom inému štátu) a ak sa viedla so správnym úmyslom (primerané potrestanie nepriateľa za spôsobenie ujmy), ako aj správnym spôsobom, t. j. v súlade s určitými pravidlami, respektíve obmedzeniami.

Kľúčové slová: Francisco de Vitoria, spravodlivá vojna, *ius ad bellum*, *iusta causa*, *ius in bello*, *ius post bellum*

Úvod

Dominikán Francisco de Vitoria (1483/1486–1546) je nestorom tzv. *španielskej* alebo *druhej scholastiky*, komplexnej teologicko-filozofickej školy, ktorá sa podľa svojho pôvodného centra, univerzity v španielskom meste Salamanca, často nazýva *Salamanskou školou* (*Escuela de Salamanca*),¹ hoci jej neskorší, jezuitskí predstavitelia, napríklad Luis de Molina (1535–1600) či Francisco Suárez (1548–1617), boli spätí najmä s univerzitou v portugalskom meste Coimbra. Vitoria, podobne ako ďalší protagonisti *Salamanskej školy*, sa rozsiahlo a tvorivo zaoberal v podstate celým dobovým poznaním, pričom systematickú pozornosť venoval aj témam, ktoré by sme dnes zaradili do oblasti záujmu právnej vedy, respektíve hlavne teórie práva, ústavného práva a medzinárodného práva.²

Salamanská škola sa časovo zhruba prekrýva s tzv. *Zlatým storočím* (*Siglo de Oro*; približne 16. storočie), ktoré bolo obdobím všestranného vzostupu Španielska – Španielsko

* Doc. JUDr. Peter Vyšný, PhD. et Ph.D. Trnavská univerzita v Trnave, Právnická fakulta, Katedra dejín práva. E-mail: peter.vysny@hotmail.com, <https://orcid.org/0000-0001-5132-1291>.

¹ K *Salamanskej škole* pozri napríklad: ALVES, A. A. – MOREIRA, J. M. *The Salamanca School*. London: Continuum, 2009. BURNS, J. H. (ed.). *The Cambridge History of Political Thought 1450–1700*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. *Die Schule von Salamanca. Eine digitale Quellensammlung und ein Wörterbuch ihrer juristisch-politischen Sprache* [online]. [cit. 2021-05-05]. Dostupné z: <<https://www.salamanca.school/de/index.html>>. MELQUÍADES, A. *La teología española del siglo XVI*. Madrid: Biblioteca de Autores Cristianos, 1976. PÉREZ LUÑO, A.-E. *La polémica sobre el Nuevo Mundo. Los clásicos españoles de la Filosofía del Derecho*. Segunda Edición. Madrid: Trotta, 1995. PIEPER, Josef. *Scholastika*. Praha: Vyšehrad, 1993. PONCELA, Á. *La escuela de Salamanca. Filosofía y Humanismo ante el mundo moderno*. Madrid: Verbum, 2015. VACURA, M. a kolektív. *Přehled dějin novověké filosofie*. Praha: Oeconomica, 2013. VELASCO SÁNCHEZ, J.-T. *La Escuela de Salamanca. Concepto, miembros, problemas, influencias, pervivencias*. Madrid: Bubok Publishing, 2015.

² Pozri napríklad: HAMILTON, B. *Political Thought in Sixteenth Century Spain. A Study of the Political Ideas of Vitoria, De Soto, Suarez and Molina*. Oxford, 1963. NEMEC, R. *Úvod do politickej filozofie II. Od občianskych vojen ku Grotiovi*. Trnava: Dobrá kniha, 2020, s. 55 an. PAGDEN, A. – LAWRENCE, J. (eds). *Vitoria: Political Writings*. Cambridge: Cambridge University Press, 1991. THUMFART, J. *Die Begründung der globalpolitischen Philosophie. Francisco de Vitorias Vorlesung über die Entdeckung Amerikas im ideengeschichtlichen Kontext*. Berlin: Kulturverlag Kadmos, 2012.

dobylo Ameriku (*conquista*), zmenilo sa na veľmoc významne ovplyvňujúcu dianie v Európe i mimo nej a stalo sa baštou protireformácie (ktorá bola zároveň procesom vnútornej reformy Katolíckej cirkvi), ako aj popredným intelektuálnym a kultúrnym centrom. Keďže *Zlaté storočie* sa vyznačovalo aj vysokou frekvenciou vojen – Randall Lesaffer v tejto súvislosti trefne uvádza, že vojny boli pre 16. storočie i prvú polovicu 17. storočia „endemické“,³ a Španielsko pre svoju rozsiahlu expanziu, realizovanú v Európe i zámorí, hľadalo legitimitu, nie je prekvapujúce, že k problematikám, ktorými sa zaoberali učitelia *Salamanskej školy*, patrila aj spravodlivá vojna (*bellum iustum*). Títo učitelia vytvorili viacero komplexných, viac či menej originálnych teórií spravodlivej vojny, ktoré majú rovnaké základné východisko, a to teóriu spravodlivej vojny sv. Tomáša Akvinského. Akvinský, ako je známe, tvrdil, že na to, aby bola určitá vojna spravodlivou vojnou, musia byť súčasne splnené tri podmienky: Po prvé, vojnu musí vyhlásiť legitímna verejná autorita (*auctoritas legitima*), ktorá na to má právomoc. Touto autoritou je vládca štátu (vojnu teda nemôže vyhlásiť súkromná osoba). Po druhé, musí existovať spravodlivý dôvod na vojnu (*iusta causa*), t. j. na vyhlásenie a vedenie vojny. Takýmto dôvodom je, že strana, proti ktorej sa vedie spravodlivá vojna, si to svojím konkrétnym protiprávnym správaním takpovediac zaslúžila. A po tretie, vojna sa musí viesť so správnym úmyslom (*recta intentio*), ktorým je alebo presadenie určitého dobra, alebo predídenie určitému zlu. Prítom podľa Akvinského platí, že absencia správneho úmyslu (napríklad vojna by sa v skutočnosti viedla iba za účelom rabovania a plienenia na území nepriateľa) má za následok jej nedovolenosť, a tak aj nespravodlivosť, a to aj vtedy, ak by takú vojnu vyhlásila legitímna autorita a ak by na ňu (pôvodne) existoval spravodlivý dôvod.⁴

Prvou celistvou teóriou spravodlivej vojny, vzniknutou v rámci *Salamanskej školy*, je teória spravodlivej vojny Francisca de Vitoriu, na ktorej podstatný obsah sa zameriava táto štúdia.

1. Všeobecne o Vitoriovej teórii spravodlivej vojny

Okolo roku 1539 boli zostavené dve systematické zhrnutia (*relectiones*) určitých priebežných univerzitných prednášok Vitoriu, ktoré sa spolu označujú ako *Prednášky o Indiánoch* (*Relectiones de Indis*). Prvé z týchto zhrnutí sa nazýva *Prvá prednáška o nedávnom objavených Indiánoch* (*Relectio prior de Indis recenter inventis*) a zameriava na spravodlivé (legitímne) a nespravodlivé (nelegitímne) tituly španielskej *conquisty* Ameriky, pričom tiež vymedzuje základné vzájomné práva a povinnosti španielskych kolonizátorov a nimi kolonizovaných amerických Indiánov, ktoré sa podľa Vitoriu mali uplatňovať v čase, keď medzi kolonizátormi a Indiánmi panoval mier.⁵ Druhé zhrnutie sa nazýva *Druhá prednáška o Indiánoch, alebo o práve Španielov viesť vojnu proti barbarom* (*De Indis relectio posterior, sive de iure belli hispanorum in barbaros*)⁶ a obsahuje teóriu spravodlivej vojny,

³ LESAFFER, R. *European Legal History. A cultural and political perspective*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009, s. 304 an.

⁴ *Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae*. II-II q. 40 a. 1 co. [online]. [cit. 2021-05-05]. Dostupné z: <<http://summa.op.cz/sth.php?&A=1>>. Podrobne k Akvinského teórii spravodlivej vojny a jej širšiemu ideovému kontextu pozri BEESTER-MÖLLER, G. *Thomas von Aquin und der gerechte Krieg. Friedensethik im theologischen Kontext der Summa Theologiae*. Köln: J. P. Bachem Verlag, 1990.

⁵ Pozri VYŠNÝ, P. Francisco de Vitoria a španielska *conquista* Nového sveta. *Právnik*. 2016, roč. 155, č. 4, s. 310–330.

⁶ Táto štúdia je založená na nasledujúcej edícii Vitoriovej *Druhej prednášky o Indiánoch, alebo o práve Španielov viesť*

ktorá má univerzálny charakter, keďže Vitoria ju vzťahoval nielen na vojny Španielov, rešpektíve kresťanov, vedené proti Indiánom a iným, povedané dobovým jazykom, barbarom (rozumej: proti nekresťanom, pohanom, napríklad proti osmanským Turkom, vyznávajúcim islam), ale aj na vojny, ktoré spolu vedú kresťanské krajiny.

Hoci Vitoria považoval svoju teóriu spravodlivej vojny za neúplnú,⁷ podarilo sa mu vytvoriť dostatočne ucelenú teóriu tohto druhu vojny. Vitoria sa zaoberal spravodlivou vojnou v podstate v celej jej komplexnosti, keďže skúmal okolnosti (podmienky), za ktorých, ako aj dôvod, pre ktorý možno viesť spravodlivú vojnú (*ius ad bellum*), pravidlá vedenia spravodlivej vojny (*ius in bello*) a, hoci iba v menšej miere, pravidlá ukončenia spravodlivej vojny a nasledujúceho usporiadania vzťahov medzi víťazmi a porazenými (*ius post bellum*). Popri extenzívnom, systematickom a relatívne detailnom spracovaní problematiky spravodlivej vojny sa Vitoriova *Druhá prednáška o Indiánoch, alebo o práve Španielov viesť vojnú proti barbarom* vyznačuje aj chápaním vojny ako prostriedku *ultima ratio* riešenia medzištátnych konfliktov a úsilím zabezpečiť, aby sa vojna viedla efektívne, disciplinovane, iba v nevyhnutne potrebnom rozsahu a iba tak dlho, ako je skutočne potrebné, ako i humánne, a preto je nesporné škoda, že dobovo mala Vitoriova teória spravodlivej vojny skôr len akademický význam.

Výklady tvoriace skúmanú teóriu spravodlivej vojny sú podoprené solídnu argumentáciou, ktorá však na súčasného právnika pôsobí trochu zvláštne. Táto argumentácia totiž nie je tzv. *systematikou*, ale tzv. *topikou*,⁸ keďže zdrojom Vitoriových argumentov nebol právny poriadok v modernom význame uzavretého systému všeobecne záväzných právnych noriem, ale presnejšie nevymedzený okruh dobovo v rôznej miere záväzných, pritom však často značnú autoritu majúciach prameňov heterogénneho a nie len normatívneho charakteru, ku ktorým možno zaradiť *derecho común*, t. j. kastílsky variant *ius commune*, rímske právo, kánonické právo, Bibliu, diela Ciceróna, Aristotela, sv. Augustína či sv. Tomáša Akvinského a iné.

2. Prehľad a rozbor Vitoriovej teórie spravodlivej vojny

Vitoria v *Druhej prednáške o Indiánoch, alebo o práve Španielov viesť vojnú proti barbarom* najskôr sformuloval a zodpovedal štyri podstatné otázky súvisiace so spravodlivou vojnou. Potom sa zameril na isté pochybnosti, ktoré mal o určitých stránkach spravodlivej vojny, a ponúkol ich riešenia. Napokon stanovil tri všeobecné pravidlá vedenia spravodlivých vojen.

2.1 Štyri podstatné otázky súvisiace so spravodlivou vojnou

Vitoria vymedzil a riešil tieto podstatné otázky súvisiace so spravodlivou vojnou: Po prvé, môžu kresťania viesť vojny? Po druhé, kto má autoritu (rozumej: právomoc) potrebnú na

vojnú proti barbarom: VITORIA, F. de. De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda. In: VITORIA, F. de. *Relecciones del Estado, de los indios y del derecho de la guerra*. Segunda Edición. México: Editorial Porrúa, 1985, s. 73 an.

⁷ Porovnaj VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaro. Relección segunda*, s. 75–76.

⁸ Výstižne k *systematike* a *topike* ako dvom odlišným spôsobom právnickej argumentácie pozri PAMPILLO BALIÑO, J. P. *Historia general del derecho*. México: Oxford University Press, 2008, s. 54–58.

vyhlásenie a vedenie vojny? Po tretie, aký dôvod (*iusta causa*) môže a musí existovať na vedenie spravodlivej vojny? A po štvrté, aké akty proti nepriateľovi, spočívajúce v použití vojenskej sily, sú dovolené v spravodlivej vojne?⁹

Prvá otázka. Vitoria sa zaoberal spravodlivou vojnou ako takou až po preskúmaní prvej otázky, čo je zaiste celkom namieste, lebo ak by kresťania vôbec nemohli viesť vojny, nemalo by, samozrejme, ďalšie zaoberanie sa spravodlivou vojnou žiadny význam. Vitoria však na otázku, či kresťania môžu viesť vojny, odpovedal kladne,¹⁰ čo mu následne umožnilo pristúpiť k vytvoreniu určitej teórie spravodlivej vojny.

Vitoria svoje tvrdenie, že kresťania môžu viesť vojny, t. j. spravodlivé vojny, založil na viacerých, dobovo značne autoritatívnych argumentoch.

Vitoria najskôr uviedol, že na prvý pohľad by sa mohlo zdať, že vedenie (akejkoľvek) vojny je kresťanom úplne zakázané, keďže v Novom zákone sú výroky ako napríklad „*ak tá niekto udrie po pravom líci, nastav mu aj ľavé líce*“ či „*každý, kto berie do ruky meč, mečom zhyynie*“, z ktorých vyplýva, že Ježišovou, t. j. Božou vôľou je, aby sa kresťania aktívne, fyzickou silou nebránili zlu, ktoré im ubližuje. Vitoria však vzápätí upozornil, že Ježiš zaujatie pasívneho postoja k ubližujúcemu zlu kresťanom iba odporúčal, avšak neprikázal, t. j. zaujatie takéhoto postoja nie je povinné,¹¹ čo je názor, ktorý, ako ďalej ukázal Vitoria, mali v minulosti aj popredné autority, sv. Ján Krstiteľ, sv. Augustín či sv. Tomáš Akvinský.

Vitoria v tejto súvislosti najskôr spomenul slová „*Nerobte nikomu násilie, ani zlomyseľne nevydierajte, ale uspokojte sa so svojim žoldom*“ (Lk 3, 14), ktorými sv. Ján Krstiteľ odpovedal vojakom na ich otázku, ako sa majú správať potom, čo ich pokrstil, a pripomenul, že sv. Augustín tieto slová interpretoval tak, že vojna nie je úplne zakázaná, keďže sv. Ján Krstiteľ neprikázal vojakom, aby sa zbavili zbraní a nikdy viac nebojovali, ale aby vo vojnách používali silu iba v nevyhnutnej miere, nedopúšťali sa rabovania (preto sa mali uspokojiť so svojim žoldom) a podobne.¹²

Ďalší dôkaz dovolenosti vojny Vitoria videl v Akvinského tvrdení, že ak vládca môže použiť vojenskú silu proti svojim poddaným, ktorí sú zločincami alebo ktorí sa búria (povstanú) proti jeho (legitímnej) vláde, tak ju určite môže použiť aj proti vonkajším nepriateľom jeho krajiny, keďže v prvom i druhom prípade vojenským zákrokom účinne plní svoju povinnosť obnoviť všeobecný pokoj, poriadok a blahobyť, ktoré boli narušené či už zvnútra krajiny jej niektorými obyvateľmi alebo zvonka inou krajinou (*Summa Theologiae*, II-II q.40 a.1).¹³

Možnosť oprávneného použitia vojenskej sily kresťanskými vládcami Vitoria ďalej odvodil z prirodzenoprávnej, respektíve rímskoprávnej zásady *vim vi repellere licet*, upravenej v *Digestách* (1, 1, 3). Podľa Vitoriu „[...] nemožno spochybnit dovolenosť defenzívnej vojny, keďže je dovolené brániť sa proti násilnému útoku silou [...]“,¹⁴ pričom však aj ofenzívna vojna, „v ktorej sa nielen bránime či usilujeme znovu nadobudnúť naše veci [ktorých sa zmocnil nepriateľ], ale sa aj dožadujeme [od nepriateľa] satisfakcie za ujmu, ktorú sme [od nepriateľa nespravodlivo] utrpeli“,¹⁵ je pre Vitoriu dovolenou vojnou, keďže sv. Augustín

⁹ VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 76.

¹⁰ *Ibidem*, s. 76–78.

¹¹ *Ibidem*, s. 76.

¹² *Ibidem*, s. 77.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ *Ibidem*.

¹⁵ *Ibidem*.

tín o vojnách o. i. napísal: „*Spravodlivé vojny sa zvyčajne vymedzujú ako tie, v ktorých sa domáhame satisfakcie za ujmy, a to potrestaním mesta či krajiny, ktorej obyvatelia nenahradili škody, čo nám spôsobili, alebo nevrátili to, čo nám nespravodlivo odňali*“ (*Liber 83 Quaestionum*).¹⁶ Ako výstižne uvádza James Brown Scott, takto chápaná ofenzívna vojna spočíva v tom, že prvý štát ňou legitímne potrestá druhý štát za to, že ignoroval svoju zodpovednosť za činy svojich obyvateľov a nezabezpečil tak nápravu ujmy, ktorú títo spôsobili prvému štátu, respektíve ich neprinútil napraviť ju, a ani ich nijak nepotrestal, čím prvému štátu odoprel spravodlivosť (*denegatio iustitiae*), t. j. primeranú satisfakciu za nespravodlivo utrpenú ujmu.¹⁷

Dovolenosť ofenzívnej vojny podľa Vitoriu vyplýva aj zo samozrejmej skutočnosti, že nepriateľa, ktorý spôsobil určitú ujmu, musí štát, ktorý túto ujmu utrpel, účinne zastrašiť („dať mu príučku“), aby ho natrvalo (alebo aspoň na dlhší čas) odradil od ďalšieho spôsobovania ujem. To si z povahy vecí, ale aj v záujme zachovania vzájomnej rovnosti oboch štátov vyžaduje, aby štát, čo utrpel ujmu, sa nielen pasívne bránil pred nepriateľom, ale aby na neho aj aktívne útočil. Popritom je ofenzívna vojna dovolená aj preto, že umožňuje dosiahnuť: a) konečný cieľ (spravodlivej) vojny, ktorého vymedzenie ako života obyvateľov štátu v mieri a v bezpečí pred nepriateľom Vitoria prevzal od sv. Augustína (konkrétne z jeho knihy *De verbis Domini* a z jeho listu *Ad Bonifacium*); a b) „dobro celého sveta“, pod ktorým Vitoria rozumel mierovú koexistenciu štátov sveta (vojny, aj ofenzívne, boli potom pre Vitoriu prostriedkom nápravy ujem spôsobených násilnými narušeniami tejto koexistencie).¹⁸

Posledný dôkaz dovolenosti (aj ofenzívnej) vojny vyplýva podľa Vitoriu z toho, že v minulosti rôzne popredné, morálne, zbožné či dôveryhodnými radcami (napríklad biskupmi) obklopené osobnosti, ako boli napríklad niektoré biblické postavy či niektorí kresťanskí rímski cisári, nielenže pripúšťali možnosť viesť vojny, ale ich aj sami bežne viedli.¹⁹

Otázku, či kresťania za určitých okolností môžu viesť vojny, Vitoria zodpovedal iba stručne, avšak výstižne, pričom treba zdôrazniť, že nepripustil možnosť viesť vojny pre pofidérne, avšak dobovo všeobecne neodmietané dôvody, ako boli šírenie kresťanskej viery, vedenie vojny panovníkom v záujme získania slávy či (časti) územia, zdrojov a majetkov cudzieho štátu a iné. V tejto súvislosti možno doplniť, že Vitoria, rovnako ako neskôr napríklad Hugo Grotius, sa nestotožnili s Machiavelliho koncepciou vojny ako prostriedku, po ktorom môže vládca bez obmedzenia siahnuť vždy, keď treba silou presadiť v podstate čokoľvek, čo je v záujme (na prospech) štátu, ktorému vládne.²⁰

Druhá otázka. Druhá podstatná otázka, sformulovaná Vitoriom, už bezprostredne súvisí s jeho teóriou spravodlivej vojny. Ide o otázku, kto má autoritu potrebnú na vyhlásenie a vedenie spravodlivej vojny. Vitoria ju zodpovedal vymedzením a zdôvodnením troch téz.

¹⁶ Ibidem.

¹⁷ BROWN SCOTT, J. *The Catholic Conception of International Law. Francisco de Vitoria, founder of the modern Law of Nations. Francisco Suárez, founder of the modern Philosophy of Law in general and in particular of the Law of Nations. A Critical Examination and a Justified Appreciation.* Clark, New Jersey: The Law Book Exchange, 2008, s. 33. (Reprint pôvodného vydania z roku 1934.)

¹⁸ VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 77–78.

¹⁹ Ibidem, s. 78.

²⁰ GÓMEZ ROBLEDO, A. *Fundadores del derecho internacional. Vitoria, Gentili, Suárez, Grocio.* México: Universidad Nacional Autónoma de México, 1989, s. 164 an.

Podľa prvej tézy každý, komu sa deje násilie, naň môže odpovedať použitím sily, t. j. každý môže uskutočniť legitímnu sebaobranu, a to bez toho, žeby na to potreboval súhlas nejakej verejnej autority alebo kohokoľvek iného. Tu sa vlastne uplatňuje už spomenutá zásada *vim vi repellere licet*, na ktorú sa podľa Vitoriu môže odvolať tak štát, keď vedie defenzívnu vojnu, ako aj súkromná osoba (jednotlivec), keď fyzickou silou bráni seba samú alebo svoj majetok.²¹

Vitoria práve uvedenú tézu skomplikoval pripojením zaujímavého problému: Môže napadnutý použiť fyzickú silu proti útočníkovi a ublížiť mu, ak mal možnosť utiecť, a tak aj uniknúť (bezprostredne hroziacemu či prípadne už začatému) útoku? Dobové riešenia tohto problému neboli jednotné; Vitoria sa priklonil k riešeniu, ktoré v minulosti predložil Bartolus, podľa ktorého neexistuje povinnosť vyhnúť sa legitímnej sebaobrane útokom pred agresorom, a to aj preto, že taký útek by mohol byť považovaný za zbabelosť, ktorá by znížila váženosť a česť muža, ktorý by sa preň rozhodol.²²

Druhá téza znie, že právo vyhlásiť a viesť (spravodlivú) vojnu má každý štát alebo – povedané Vitoriovou terminológiou – každá „republika“.²³ Skôr ako sa na túto tézu pozrieme bližšie, v krátkosti objasním pojem „republika“, ktorý neodkazuje na republikánsku formu vlády – Vitoria ním označoval dobové štáty, ktoré boli prevažne monarchiami –, ale na určitú všeobecnú teóriu štátu, ktorú Vitoria rozpracoval v nadväznosti na skoršie politické myslenie²⁴ o. i. vo svojej prednáške (*relectio*) *O civilnej moci (De potestate civili; civilnou mocou rozumej svetskú, respektíve štátnu moc)* z roku 1528. Vychádzajúc z tejto prednášky môžeme podstatu Vitoriovej teórie štátu – republiky veľmi stručne zhrnúť takto: Základom republiky bola pre Vitoriu spoločenská zmluva (pomyselne) uzavretá medzi vládcom a jeho ľuďom (poddanými), ktorá inštitucionalizovala úrad vládcu a zároveň vládcovi umožnila riadne vykonávať všetku moc spojenú s týmto úradom. Ľud je pritom natrvalo zdrojom a nositeľom všetkej (svetskej) moci v republike, a preto spoločenská zmluva podľa Vitoriu nespočíva v odovzdaní moci vládcovi ľuďom, ale iba v tom, že ľud ňou vládcu poveril praktickým vykonávaním svojej moci.²⁵ Ako vidieť, Vitoria, hoci žil v období rozvíjajúceho sa absolutizmu, sa nestotožnil s centrálnym princípom tejto formy vlády, t. j. so suverenitou monarchu, z čoho vyplýva, že jeho koncept spoločenskej zmluvy neimplikuje všeobecnú podriadenosť ľudu zvrchovanej a neobmedzenej moci vládcu, respektíve nestavia ľud do pozície politicky bezprávneho objektu, voči ktorému vládca zvrchovane a neobmedzene vykonáva svoju moc. Na druhej strane tak ako ľud nie je bezpodmienečne podriadený vládcovi (hoci ho poveril výkonom svojej moci), tak nie je ani vládca bezpodmienečne podriadený ľudu (hoci od neho pochádza jeho moc), čo znamená, že ľud a vládca sú vzájomne rovnými stranami spoločenskej zmluvy, a preto sa majú vzájomne rešpektovať, a aj vzhľadom na svoje určité nezastupiteľné úlohy majú spolupracovať pri správe štátu²⁶ – napríklad vládca je povinný napraviť ujmu, ktorú utrpeli jeho

21 VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 78.

22 *Ibidem*, s. 78–79.

23 *Ibidem*, s. 79.

24 K tomu pozri VALENZUELA-VERMEHREN, L. The Origin and Nature of the State in Francisco de Vitoria's Moral Philosophy. *Ideas y Valores. Revista Colombiana de Filosofía*. 2013, Vol. 62, Núm. 151, s. 81–103.

25 VITORIA, F. de. De la potestad civil. In: VITORIA, F. de. *Relecciones del Estado, de los indios y del derecho de la guerra*. Segunda Edición. México: Editorial Porrúa, 1985, s. 1 an.

26 GÓMEZ ROBLEDO, A. Introducción. In: VITORIA, F. de. *Relecciones del Estado, de los indios y del derecho de la guerra*. Segunda Edición. México: Editorial Porrúa, 1985, s. XXXVI–XLIV.

poddaní od cudzieho štátu, zorganizovaním vojny proti tomuto štátu, s ktorej vedením mu však jeho poddaní musia pomôcť, a to tým, že pôjdu ochotne bojovať, že poskytnú časť svojich zdrojov pre potreby vojska a podobne.

Súkromná osoba má právo brániť samú seba, ako aj svoj majetok, pričom však toto právo môže podľa Vitoriu uplatniť iba v čase, keď nebezpečenstvo (útok) trvá, alebo ihneď (*in continenti*) po jeho skončení – neskôr už sebaobrana súkromnej osoby nie je potrebná, a tak ani legitímna. Naproti tomu štátu, t. j. *republike*, Vitoria priznal nielen právo na sebaobranu, ale aj súkromnej osobe nepatriace právo pomstiť sa silou nepriateľovi za ním spôsobenú ujmu a silou sa domáhať jej (najmä materiálnej) nápravy nepriateľom; za týmto účelom môže štát nepriateľovi silou odňať veci, ktoré mu nepriateľ odcudzil, a podobne. Inak povedané, štát má právo viesť proti nepriateľovi nielen defenzívnu, ale aj ofenzívnu vojnu (v oboch prípadoch pôjde o spravodlivú vojnu), pričom ofenzívnu vojnu môže viesť v období, počas ktorého trvajú útoky nepriateľa, bezprostredne po ich skončení, ale aj neskôr. Toto právo má štát podľa Aristotelovho názoru (pochádza z diela *Politika*) prevzatého Vitoriom preto, aby mohol účinne udržiavať, respektíve obnovovať svoj určitý všeobecne priaznivý stav (pokoj, poriadok, blahobyť a podobne) a aby dostatočne zastrašil nepriateľa a zabránil mu tak v ďalších útokoch.²⁷

Podľa tretej Vitoriovej tézy môže (spravodlivú) vojnu vyhlásiť a viesť štát ako taký, t. j. celok obyvateľstva štátu, avšak v praxi ju vyhlási a bude viesť vládca ako predstaviteľ, vodca a aj určité stelesnenie štátu, ktorý na to má rovnakú právomoc ako celok obyvateľstva štátu. Uvedené Vitoria podporil názorom sv. Augustína (*Contra Faustum*), podľa ktorého „*je v súlade s prirodzeným poriadkom vecí, usposobeným zaručiť pokoj ľudí, aby autorita uskutočnila vojnu patrila vládcovi*“.²⁸ Augustínov názor podľa Vitoriu dokladá aj spomenuté založenie štátu (*republiky*) na spoločenskej zmluve: keďže vládcu si (pomyseľne) vybrali a ustanovili jeho poddaní, vládca vládne so súhlasom svojich poddaných, t. j. legitímne, a preto mu tiež legitímne patrí všetka moc, ktorú mu jeho poddaní (pomyseľne) zverili, z čoho ďalej vyplýva, že o všetkých záležitostiach štátu, týkajúcich sa verejného záujmu, čiže aj o vyhlásení a vedení vojny, rozhoduje, tak v čase mieru, ako aj v čase vojny, vládca, ktorý na to ako jediný v štáte má príslušnú autoritu.²⁹

Na druhej strane Vitoria upozornil, že autorita potrebná na vyhlásenie a vedenie vojny nepatrí všetkým vládcom, ale iba vládcom *republik*, ktoré sú tzv. *dokonalými spoločenstvami*. Pod *dokonalým spoločenstvom* (*communitas perfecta*) Vitoria rozumel *republiku*, ktorá je úplná vo význame, že jej nechýba žiadny z podstatných prvkov *dokonalého spoločenstva*, a ktorá zároveň nie je nesamostatnou (nesamosprávnou) súčasťou inej *republiky*, akou vo Vitoriových časoch boli napríklad panstvo vojvodu z Alby či grófstvo Benevento, obe patriace Kastílskemu kráľovstvu. Konkrétne bola pre Vitoriu *dokonalým spoločenstvom republika* s vlastným právnym poriadkom, správou a súdnictvom, ktorá však nemusela mať, moderne povedané, neobmedzenú externú suverenitu, a povedzme mohla tvoriť s inou *republikou* či *republikami* personálnu úniu (Vitoria tu spomína napríklad úniu Kastílskeho a Aragónskeho kráľovstva), alebo spolu s ďalšími *republikami* mohla byť pod vrchnou vládou cisára (Vitoria tu vlastne hovorí o Svätej rímskej ríši nemeckého národa,

²⁷ VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 79.

²⁸ *Ibidem*.

²⁹ *Ibidem*, s. 79–80.

ktorá bola pomerne voľným zväzom štátnych útvarov, ktorých vládcovia do určitej miery podliehali panovníkovi ríše – cisárovi).³⁰

Podľa Vitoriu *republiky* majúce charakter *dokonalého spoločenstva*, respektíve ich vládcovia, mohli vždy, teda aj keď napríklad boli podriadení vrchnej vláde cisára, vyhlásiť a viesť (spravodlivú) vojnu samostatne, čiže bez toho, žeby to musela schváliť nejaká vyššia autorita, čo Vitoria zdôvodnil tvrdením, že *dokonalé spoločenstvo* nevyhnutne musí byť úplne sebestačné, t. j. spôsobilé samo sa postarať o pretrvanie svojej existencie a svojho spoločensko-politického poriadku, ako aj o udržanie si svojich zdrojov a majetkov a podobne, čo by sa mu sotva podarilo, ak by nemalo možnosť viesť (spravodlivé) vojny, t. j. brániť sa nepriateľským útokom. Naopak *republiky*, ktoré nie sú *dokonalými spoločenstvami*, takú možnosť vo všeobecnosti nemajú (ich obrana pred nepriateľmi je v prvom rade úlohou vládcov *republik*, ktorých integrálnou súčasťou sú takéto *republiky*), avšak môžu ju mať, a to buď na základe dlhodobu sa uplatňujúcej miestnej obyčaje, alebo ak je to objektívne nevyhnutné preto, že sa musia samé brániť nepriateľskému útoku,³¹ keďže vládcovia *republik*, ktorých sú súčasťou, ich z nejakého dôvodu (dostatočne či vôbec) neobránili. Možnosť viesť spravodlivú vojnu, či už by ju viedlo *dokonalé* alebo *nedokonalé spoločenstvo*, pritom vždy zahŕňa možnosť prejsť vo vzťahu k nepriateľovi z defenzívy do ofenzívy.³²

V ranom novoveku sa postupne presadilo, že právomoc rozhodovať o vojne a mieri (*ius belli ac pacis*) patrí výlučne štátu, ktorý je *dokonalým spoločenstvom*, respektíve jeho vládcovi (*princeps perfectae communitatis*), v dôsledku čoho boli vojny vyhlásené a vedené súkromnými osobami úplne zakázané. Vo Vitoriových časoch však tento názor, zodpovedajúci modernému medzinárodnému právu, nebol ešte všeobecne prijímaný.³³ Dokonca, Hugo Grotius (1583–1645) ešte ani v prvej štvrtine 17. storočia, vo svojom diele *O práve vojny a mieru* (*De iure belli ac pacis*; 1625), súkromné vojny neodmietal. Grotius v uvedenom diele napríklad neurčito vymedzil vojnu ako „situáciu, v ktorej sa nachádzajú tí, čo svoj spor riešia silou“ (*status per vim certantium, qua tales sunt*),³⁴ a nespresnil, kto – štáty?, súkromné osoby?, alebo aj aj? – sú tými, čo spolu bojujú. Na inom mieste zase explicitne uviedol, že vojny môžu byť nielen verejné, ale aj súkromné (a môžu mať aj zmiešaný, verejno-súkromný charakter),³⁵ pričom dovoľenosť súkromných vojen založil na prirodzenom práve (aj) jednotlivcov brániť sa silou proti prebiehajúcim útokom bezprostredne smerujúcim na ich osobu či majetok, ktoré nie je dotknuté existenciou štátnomocenského mechanizmu stíhania a trestania útočníkov (delikventov), keďže tento mechanizmus, pochopiteľne, nemôže suplovať okamžite potrebnú sebaobranu napadnutých jednotlivcov.³⁶

³⁰ Ibidem, s. 80.

³¹ Brown Scott v tejto súvislosti uvádza modernú paralelu možnosti *nedokonalého spoločenstva* samostatne sa vojensky brániť (t. j. viesť spravodlivú vojnu): Hoci obrana štátov (t. j. Vitoriových *nedokonalých spoločenstiev*) tvoriacich federáciu Spojené štáty americké (t. j. Vitoriovo *dokonalé spoločenstvo*) je úlohou federácie, štáty v prípade nevyhnutnosti, t. j. ak im bezprostredne hrozí nebezpečenstvo útoku alebo ak už boli napadnuté, sa môžu začať samostatne vojensky brániť, čiže nemusia pasívne vyčkávať, kým ich začne brániť federácia. BROWN SCOTT, J. *The Catholic Conception of International Law*, s. 36.

³² VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 80–81.

³³ GÓMEZ ROBLEDO, A. *Introducción*, s. LXXXIII.

³⁴ GROTIUS, H. *The Rights of War and Peace*. Kniha I, kapitola I, oddiel II [online]. [cit. 2021-06-05]. Dostupné zo: <file:///C:/Users/kdp/Desktop/The%20Project%20Gutenberg%20eBook%20of%20The%20Rights%20of%20War%20and%20Peace,%20by%20Hugo%20Grotius.htm>.

³⁵ Ibidem, kniha I, kapitola III, oddiel I.

³⁶ Ibidem, kniha I, kapitola III, oddiely I a II; kniha II, kapitola I.

Tretia otázka. Pri tretej, obzvlášť dôležitej otázke, na akom dôvode sa môže a musí zakladať spravodlivá vojna, Vitoria najskôr odmietol spravodlivosť určitých dôvodov, pre ktoré sa v jeho, ako aj v skorších časoch pomerne často viedli vojny, aby následne stanovil jediný spravodlivý dôvod na vojnu, ktorým je určitá ujma (*iniuria*), spôsobená jedným štátom druhému štátu. Ujmu, hoci aj hroziacu, avšak fakticky ešte nespôsobenú, Vitoria nepovažoval za dôvod na vojnu, z čoho vyplýva, že neuvažoval o možnosti, žeby spravodlivá vojna mohla mať preventívny charakter (žeby sa viedla, aby sa predišlo spôsobeniu ujmy), čím nevdojak anticipoval moderný zákaz útočnej vojny.³⁷

Vitoria ujmu zakladajúcu spravodlivý dôvod na vojnu nekonkretizoval. Z rôznych miest jeho prednášky o spravodlivej vojne však možno odvodiť, že pod ujmu rozumel usmrtenie, zranenie, odvlečenie či olúpenie obyvateľov štátu obyvateľmi iného štátu, svojvoľné zabratie (časti) územia či sídla jedného štátu iným štátom, vyhrážanie sa použitím sily jedným štátom druhému štátu a podobne. K tomu možno doplniť, že Vitoria napríklad v *Prvej prednáške o nedávno objavených Indiánoch* vymedzil ako spravodlivý dôvod na vojnu aj ujmu spočívajúcu v porušení tzv. *ius naturalis societatis et communicationis*, t. j. práva každého štátu sveta mať partnerský, solidárny vzťah a mierovo komunikovať so všetkými ostatnými štátmi sveta, pod ktorým Vitoria rozumel najmä tieto práva obyvateľov každého štátu: právo cestovať na a cez územie druhého štátu, zdržiavať sa na jeho území, ako aj sa na ňom natrvalo usadiť (výkon uvedeného práva však nesmel spôsobiť žiadnu ujmu obyvateľom druhého štátu); právo obchodovať s obyvateľmi druhého štátu; či právo dostať v určitých situáciách potrebnú pomoc od obyvateľov cudzieho štátu (v čase pobytu na jeho území).³⁸ *Ius naturalis societatis et communicationis* bolo pritom pre Vitoriu kogentným prirodzeným právom, ktoré za žiadnych okolností nemohlo byť (ani dočasne) obmedzené či zrušené, keďže od jeho riadneho a sústavného uplatňovania závisela mierová (= optimálna) koexistencia národov sveta.³⁹

Prvým dôvodom na vojnu, ktorého spravodlivosť Vitoria jednoznačne odmietol, bola skutočnosť, že obyvateľstvo štátu, proti ktorému by sa viedla vojna, je pohanské, t. j. nevyznáva kresťanstvo.⁴⁰

Treba zdôrazniť, že vo Vitoriových časoch spravodlivosť vojny vedenej kresťanským štátom proti nekresťanskému štátu z titulu pohanstva (*infidelitas*) jeho obyvateľstva nebola všeobecne odmietaná, keďže zo stredoveku pretrvával nielen názor, že takáto vojna je nedovolená, a tak aj nespravodlivá, ale aj názor, že takáto vojna je dovolená, a tak aj spravodlivá. Oba uvedené protichodné názory boli rozsiahlo teoreticky spracované (rôznymi učencami),⁴¹ a preto ich tu možno priblížiť iba v krátkosti.

Názor, že vojna kresťanov proti nekresťanom, vedená prvými pre pohanstvo druhých, je dovolená a spravodlivá, hlásali napríklad Aegidius Romanus (1243/1247–1316),⁴² kardi-

³⁷ GÓMEZ ROBLEDO, A. *Introducción*, s. LXXXIV–LXXXV.

³⁸ VITORIA, F. de. *De los indios recientemente descubiertos. Relección primera*. In: VITORIA, F. de. *Relecciones del Estado, de los indios y del derecho de la guerra*. Segunda Edición. México: Editorial Porrúa, 1985, s. 60 an. Bližšie pozri THUMFART, J. *Die Begründung der globalpolitischen Philosophie*, passim.

³⁹ THUMFART, J. *Die Begründung der globalpolitischen Philosophie*, s. 243 an.

⁴⁰ VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 81.

⁴¹ K tomu pozri napríklad: MEYER, Ch. H. F. *Nichtchristen in der Geschichte des kanonischen Rechts. Beobachtungen zu Entwicklung und Problemen der Forschung. Rechtsgeschichte – Legal History Rg.* 2018, 26, s. 139–160.

⁴² Aegidius Romanus bol scholastický filozof a teológ, prívrženc tomizmu, augustinián (generálom rádu bol od roku 1292) a od roku 1295 arcibiskup z Bourges.

nál Hostiensis (El Ostiense, 1200–1271)⁴³ či Alonso de Cartagena (1384–1456).⁴⁴ Títo učenci prirodzené právo, vzťahujúce sa na všetkých racionálnych a civilizovaných ľudí sveta (aj na nekresťanov, ak z pohľadu kresťanov boli dostatočne racionálni a civilizovaní), v podstate stotožnili s kresťanskými hodnotami a normami, a preto každé (z pohľadu kresťanov) porušenie prirodzeného práva nekresťanmi, majúce podobu idolatrie, promiskuity, polygynie, homosexuality a tak ďalej, chápali ako ťažký hriech proti kresťanskému Bohu, respektíve proti jeho vôli, premietnutej do obsahu prirodzeného práva, zasluhujúci si tvrdé potrestanie, spočívajúce v odňatí slobody, územia, zdrojov, majetkov, ako i práva na vlastnú (samostatnú) vládu (*dominium*) nekresťanom kresťanmi.⁴⁵ Tento postoj k nekresťanom podporilo aj kánonické právo princípom, neskôr, pravda, zrušeným Kostnickým koncilom (5. 11. 1414 – 22. 4. 1418), podľa ktorého nikto nemôže byť vládcom a vlastníkom (*dominus*) podľa práva, ak je v stave smrteľného hriechu (*nullus est dominus civilis, quam est in peccato mortali*), z čoho kresťanom vyplynulo, že ak nekresťanom vojensky odnímu ich slobodu, územia, zdroje, majetky či právo na vlastnú vládu, v skutočnosti si iba vezmú to, čo nekresťanom bezťak nepatrí.⁴⁶

Opačný názor, teda že kresťania nemôžu viesť vojnu proti nekresťanom (iba) pre ich pohanstvo, zastával napríklad Akvinský, ktorý v tejto súvislosti tvrdil, že: 1) Kresťania môžu nekresťanom (silou) odňať iba veci, ktoré nekresťania majú v neoprávnenej držbe, ktorú však nezakladá to, že sú pohanmi, respektíve veľkými hriešnikmi. 2) Nekresťania, ktorí nemohli prijať kresťanstvo, lebo o jeho existencii nevedeli, nepáchajú hriech. Ak však o jeho existencii vedeli a neprijali ho, páchajú hriech, za čo ich však kresťania nemôžu potrestať (silou), ibaže by sa k nim nekresťania správali agresívne. 3) Násilné šírenie kresťanskej viery v nekresťanskom prostredí a násilné donucovanie nekresťanov konvertovať na kresťanstvo je neprípustné. 4) Nekresťanskí vládcovia sú legitímnymi vládcami, lebo základom ich vlády je prirodzené právo, vzťahujúce sa tak na kresťanov, ako aj na nekresťanov.⁴⁷

Ďalším nespravodlivým dôvodom na vojnu, ktorého nespravodlivosť je podľa Vitoriu natoľko zrejma, že ju ani netreba osobitne dokazovať, je túžba zväčšiť svoje štátne územie (*imperii amplificatio*). Vitoria v súvislosti s týmto dôvodom na vojnu trefne uvádza, že ak by bol spravodlivý, vojna by bola spravodlivou pre obe bojujúce strany, t. j. obe bojujúce strany by sa vo vojne ocitli nevinne, čo by však odporovalo povahe spravodlivej vojne, v ktorej je iba jedna z bojujúcich strán nevinnou (tá, ktorá bola napadnutá); z toho ďalej vyplýva, že ak by vojna mala byť spravodlivá pre obe bojujúce strany, nešlo by vlastne o spravodlivú vojnu, a preto v takejto vojne by ani jedna strana nemohla legitímne bojovať proti druhej strane, a tak ani legitímne zraňovať či usmrcovať nepriateľských vojakov a podobne.⁴⁸

Je vskutku pozoruhodné, že Vitoria už v 16. storočí jednoznačne odmietol priznať spravodlivosť uvedenému dôvodu na vojnu, a to o to viac, že tento dôvod sa uplatňoval aj

⁴³ Kardinál Hostiensis bol popredný stredoveký kanonista.

⁴⁴ Alonso de Cartagena bol katolíckym biskupom, teológom, filozofom, diplomatom, právnikom i pedagógom. Aj prostredníctvom vlastnej prekladateľskej činnosti rozšíril v španielskom a portugalskom prostredí znalosť antických autorov.

⁴⁵ RUMEU DE ARMAS, A. *El tratado de Tordesillas. Rivalidad hispano-lusa por el dominio de océanos y continentes*. Madrid: MAPFRE, 1992, s. 41–43.

⁴⁶ GREWE, W. G. *The epochs of international law*. Berlin – New York: De Gruyter, 2000, s. 53.

⁴⁷ *Sancti Thomae Aquinatis Summa Theologiae*, II–II q. 10 [online]. [cit. 2021-05-10]. Dostupné zo: <<http://summa.op.cz/sth.php?&Q=10>>.

⁴⁸ VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 81.

v neskorších, ba aj v najnovších (porovnaj napríklad nemecký koncept *Lebensraum*) dejinách a nie je neznámy ani v súčasnosti.

Aj nespravodlivosť tretieho dôvodu na vojnu sa Vitoriovi zdala úplne samozrejma. Týmto dôvodom je situácia, keď vládca vyhlási a vedie vojnu len preto, aby získal či zväčšil svoju osobnú slávu alebo aby získal určitý osobný prospech. Takýto vládca bol pre Vitoriu, nadväzujúceho v tomto smere na Aristotelovu *Politiku*, tyranom vládnucim otrokom, a nie legitímnym vládcom, vládnucim slobodným ľuďom (pravda, dobovo boli títo ľudia nazývaní poddanými vládcu). Legitímny vládca totiž na rozdiel od tyrana vládne s cieľom udržiavať a zveľaďovať všeobecné blaho svojich poddaných, respektíve celého štátu, a preto napríklad nevedie vojnu, ak si to nevyžaduje naplnenie uvedeného cieľa, čím zároveň predchádza zbytočnému vystaveniu poddaných bojom a plytvaniu verejnými financiami.⁴⁹

Vitoria, vychádzajúc najmä zo spomenutých názorov sv. Augustína a sv. Tomáša Akvinského na spravodlivú vojnu, považoval za jediný spravodlivý dôvod na vojnu nespravodlivo utrpenú ujmu (*iniuria accepta*), ktorá zo strany štátu, čo ju spôsobil, nebola (dostatočne či vôbec) napravená. Spravodlivá vojna tak pre Vitoriu bola spravodlivou (legitímnou) odvetou za nespravodlivo utrpenú ujmu, respektíve spravodlivým trestom za jej spôsobenie, pričom však Vitoria požadoval, aby sa pri vyhlasovaní a vedení vojny rešpektoval princíp, podľa ktorého tvrdosť trestu má byť úmerná závažnosti deliktu, a aby sa teda vojna – ako obzvlášť tvrdý trest – vyhlásila a viedla, iba ak bola spôsobená určitá závažnejšia ujma.⁵⁰

Stojí za zmienku, že Vitoriovo vymedzenie nespravodlivých a spravodlivého dôvodu na vojnu nemalo dobovo iba akademický význam, ale bolo aj skrytou kritikou rozsiahlych vojenských aktivít cisára Karola V. (bol aj španielskym kráľom), ktoré mali do značnej miery agresívny a expanzívny charakter – ich súčasťou bola napríklad aj *conquista* Ameriky –, a vzdávali sa tak ideálu spravodlivej vojny.⁵¹

Štvrtá otázka. Otázku, aké akty proti nepriateľovi sú dovolené v spravodlivej vojne, t. j. aké vojenské akcie proti nepriateľovi môže uskutočniť bojujúca strana, z ktorej hľadiska je vojna spravodlivou (keďže je jej legitímnou reakciou na ujmu, ktorú utrpela od nepriateľa), Vitoria zodpovedal sformulovaním a odôvodnením piatich téz.

Prvá téza, ktorá znie: „*Vo vojne je dovolené všetko, čo je nevyhnutne potrebné na obranu verejného blaha*“, mala pre Vitoriu evidentnú platnosť, keďže cieľom vojny je ochrániť a zachovať republiku.⁵²

Ani platnosť druhej tézy, podľa ktorej „*je dovolené znovu nadobudnúť všetky stratené [t. j. nepriateľom odcudzené] veci vrátane ich prírastkov a úžitkov*“, netreba podľa Vitoriu osobitne dokazovať, keďže úzko súvisí s dosiahnutím cieľa spravodlivej vojny.⁵³

Tretia téza: „*Je dovolené použiť majetky nepriateľa na úhradu nákladov spojených s vedením vojny, ako aj na náhradu všetkých škôd, ktoré nepriateľ nespravodlivo spôsobil*“.⁵⁴

⁴⁹ Ibidem, s. 81–82.

⁵⁰ Ibidem, s. 82.

⁵¹ BROWN SCOTT, J. *The Catholic Conception of International Law*, s. 37–38.

⁵² VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 82.

⁵³ Ibidem.

⁵⁴ Ibidem.

Vitoria pri tejto téze hovorí, že nepriateľ, ktorý druhej bojujúcej strane dal príčinu na vedenie spravodlivej vojny proti nemu, je v postavení analogickom postaveniu páchatela súkromnoprávneho deliktu, ktorý je odsúdený na náhradu nielen deliktom priamo spôsobenej škody, ale aj vedľajších škôd, a aj všetkých nákladov, ktoré poškodenému vznikli v súvislosti s vymáhaním tejto náhrady. Nepriateľ je teda povinný poskytnúť náhradu za ujmu, škody a náklady, ktoré spôsobil štátu, ktorý proti nemu vedie spravodlivú vojnu, keďže táto vojna je legitímnym prostriedkom vymáhania reparácií od nepriateľa. Nepriateľ je pritom na plnenie uvedeného (pomyselne) odsúdený vládcom štátu, ktorému spôsobil ujmu zakladajúcu dôvod na vojnu, z čoho ďalej vyplýva, že spravodlivá vojna je exekúciou rozsudku, vyneseného týmto vládcom nad nepriateľom.⁵⁵ Možno doplniť, že sa tu sprítomňuje dobovo aktuálna, tzv. judiciálna teória spravodlivej vojny, podľa ktorej je spravodlivá vojna od začiatku až do konca súdnym procesom *sui generis*, vedeným vládcom štátu, ktorý utrpel ujmu, proti štátu, čo ju spôsobil.⁵⁶

Podľa štvrtej tézy „vládca, ktorý vedie spravodlivú vojnu, má dovolené konať nielen to, čo sa už povedalo, ale aj viac, až kým so svojimi nepriateľmi neuzavrie mier a nebude pred nimi v bezpečí; dovtedy môže napríklad deštruovať ich pevnosti a budovať na ich územiach opevnenia[...].“⁵⁷ Vitoria pri tejto téze uvádza, že legitímnym cieľom spravodlivej vojny je obnoviť nepriateľom narušený život štátu v mieri a bezpečí, ktorý bol pre Vitoriu natoľko významnou hodnotou, že pripustil možnosť podniknúť proti nepriateľovi všetko to, čo by sa ukázalo ako potrebné, respektíve nevyhnutné na obnovenie takého života. Podľa Vitoriu totiž platí, že ak je dovolené zakročiť všetkými na to potrebnými prostriedkami proti ľuďom narušajúcim mier a bezpečnosť zvnútra štátu, určite je dovolené rovnako zakročiť aj proti tým, ktorí to isté robia zvonka štátu. Okrem toho, tak ako sudca neodsúdi vnútroštátneho delikventa iba na poskytnutie odškodného poškodenej strane, ale ho aj v záujme prevencie jeho recidívy napríklad vyhostí z mesta, v ktorom dosiaľ žil, alebo mu prikáže žiť pod dohľadom osôb, ktoré sa zaňho zaručia, tak môže aj vládca, ktorý vedie spravodlivú vojnu, od nepriateľa vyžadovať nielen náhradu ním spôsobenej ujmy, škôd a nákladov, ale aj dostatočnú zábezpeku, že viac nenaruší mier, ktorá môže mať podobu napríklad poskytnutia lodí, zbraní či rukojemníkov víťazovi.⁵⁸ Na druhej strane Vitoria stanovil aj určité obmedzujúce pravidlá vedenia spravodlivej vojny, respektíve použitia vojenskej sily, ku ktorým sa ešte vrátíme.

Posledná, piata téza, znie: „[...] po dosiahnutí víťazstva, nadobudnutí vecí [odcudzených nepriateľom] a zabezpečení mieru a pokoja je možné pomstiť sa za utrpenú ujmu [porazeným] nepriateľom, dať im príučku (zastrašit' ich) a potrestať ich [...]“.⁵⁹

Podľa Vitoriu vládcovia majú autoritu nad svojimi poddanými a zároveň aj určitú moc nad poddanými iných vládcov – vládcovia konkrétne môžu zakročiť silou (vojensky) proti cudzím poddaným, aby ich potrestali za zlo, ktoré spôsobili štátom zakročujúcich vládcov (to aj preto, že cudzích poddaných nepotrestali ich vlastní vládcovia) a aby im účinne zabránili znovu páchať zlo štátom zakročujúcich vládcov. Vládcovia, ktorí vedú spravodlivé vojny, sú totiž sudcami svojich nepriateľov, a majú právo nielen bojovať s nimi s cie-

⁵⁵ Ibidem, s. 83.

⁵⁶ Bližšie pozri BROWN SCOTT, J. *The Catholic Conception of International Law*, s. 39 an.

⁵⁷ VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 83.

⁵⁸ Ibidem.

⁵⁹ Ibidem, s. 83–84.

lom zastaviť ich útoky a definitívne ich poraziť, ale aj právo prísne ich potrestať, keďže nepriatelia štátom týchto vládcov nespravodlivo spôsobili ujmy, škody a náklady a zároveň im ublížili na cti.⁶⁰

Svoju moc nad cudzími poddanými, t. j. svoje právo viesť spravodlivú vojnu a po jej skončení (po dosiahnutí víťazstva) potrestať porazeného nepriateľa, vládcu vo Vitoriovom chápaní realizuje: po prvé, v súlade s prirodzeným právom (*ius naturale*); po druhé, *iure gentium*, t. j. na základe práva národov (*ius gentium*), dobového medzinárodného práva; a po tretie, *totius orbis auctoritate*, ako aj *ex fine et bono totius orbis*, t. j. autoritou (z vôle), v záujme a pre dobro *celého sveta*, pod ktorým Vitoria zhruba rozumel entitu moderne nazývanú medzinárodným spoločenstvom či ľudstvom.⁶¹ Z uvedeného vyplýva, že Vitoria na vedenie spravodlivej vojny nazeral ako na záležitosť, ktorá sa týka nielen konkrétneho štátu, ktorý vedie spravodlivú vojnu, a jeho nepriateľa, ale celého ľudstva (teda všetkých štátov sveta), keďže ujmu, pre ktorú konkrétny štát vedie spravodlivú vojnu, (pomyselne) utrpelo celé ľudstvo, keďže spravodlivá vojna je adekvátnym a legitímnym prostriedkom nápravy tejto ujmy, a keďže výsledok spravodlivej vojny – náprava ujmy a obnovenie mieru – je prospešný pre celé ľudstvo. Z toho ďalej vyplýva, že právo viesť spravodlivú vojnu patrí podľa Vitoriu *celému svetu*, a nie jednotlivým štátom sveta, ktorým však *celý svet* toto právo v prípade potreby deleguje, čím ich zároveň autorizuje uskutočniť spravodlivú vojnu, a to spôsobom zodpovedajúcim pravidlám začatia, vedenia a ukončenia tohto druhu vojny, obsiahnutým v *ius gentium*, (pomyselne) vytvoreným spoločne všetkými štátmi sveta (na báze prirodzeného práva), a tak aj (pomyselne) odrážajúcom ich spoločnú vôľu.⁶²

Ak rozhodovanie o tom, či sa bude/nebude viesť vojna, Vitoria zveril *celému svetu*, podľa Antonia Gómeza Robledu tým v podstate anticipoval výlučnú právomoc Bezpečnostnej rady Organizácie Spojených národov povoliť, v súlade s Chartou OSN a za účelom obnovenia alebo zachovania medzinárodného mieru a bezpečnosti, každé použitie vojenskej sily, okrem takého, ktoré by malo charakter legitímnej sebaobrany štátov (či už individuálnej alebo kolektívnej).⁶³ Tento zaujímavý názor, či skôr predpoklad, Gómeza Robledu má nesporne istú relevanciu, avšak v rovine reálneho historického vývoja nemožno, samozrejme, tvrdiť, žeby štáty vojny nevedli, v minulosti i súčasnosti, z vlastnej vôle, a to tým viac, že globálna autorita povolujuca vedenie vojen bola vo Vitoriovom prípade (*celý svet*) imaginárna a v našom prípade (Bezpečnostná rada OSN) zase nie je vždy rešpektovaná.

⁶⁰ Ibidem, s. 84.

⁶¹ K Vitoriovmu konceptu *celý svet* (*totus orbis*) bližšie pozri napríklad WAGNER, A. Francisco de Vitoria and Alberico Gentili on the Legal Character of the Global Commonwealth. *Oxford Journal of Legal Studies*. 2011, Vol. 31, Iss. 3, s. 565–582.

⁶² Vitoria na *ius gentium*, t. j. na právo národov, o ktorom niekedy alternatívne hovorí ako o *ius inter gentes*, t. j. ako o medzinárodnom práve, nazeral v súlade s jeho dobovým chápaním ako na určité rozvinutie, respektíve ako na konkretizáciu prirodzeného práva – k chápaniu medzinárodného práva ako pozitívneho práva, intencionálne vytvoreného národmi (štátmi) sveta o. i. uzatváraním medzinárodných zmlúv a bez systematického prihladania na prirodzené právo dospel až Suárez. Na druhej strane Vitoria prirodzenoprávnu koncepciu *ius gentium*, respektíve *ius inter gentes*, nielen prevzal, ale aj inovoval, keď o *ius gentium/ius inter gentes* vyhlásil, že aspoň sčasti vzniklo (z prirodzeného práva) hypotetickou dohodou väčšej časti *celého sveta* (ľudstva) o jeho obsahu, implikujúcou (podľa princípu *pacta sunt servanda*) záväznosť tohto obsahu pre všetky národy (štáty) sveta. Bližšie k Vitoriovmu konceptu *ius gentium* pozri napríklad VÝŠNÝ, P. *Francisco de Vitoria a španielska konquista Nového sveta*, s. 321 an. WAGNER, A. Zum Verhältnis von Völkerrecht und Rechtsbegriff bei Francisco de Vitoria. In: BUNGE, K. – SPINDLER, A. – WAGNER, A. (Hrsg.). *Die Normativität des Rechts bei Francisco de Vitoria*. Stuttgart-Bad Cannstatt: Frommann-Holzboog Verlag, 2011, s. 255 an.

⁶³ GÓMEZ ROBLEDU, A. *Introducción*, s. LXXXIII–LXXXIV.

Okrem toho, vo svetle recentného úsilia pristúpiť k dejinám medzinárodného práva a jeho vedy kriticky a nie iba z europocentrických pozícií⁶⁴ sa napríklad koncept *celého sveta* javí ako problematický, keďže dobovo narušil (Vitoriom paradoxne postulovanú) vzájomnú rovnosť národov/štátov sveta, a to tým, že podporil jednostrannú, iba Španielsku vyhovujúcu interpretáciu *conquisty* Ameriky: Španielsko mohlo tvrdiť, že *conquista* je spravodlivou vojnou, keďže na jej uskutočnenie ho údajne autorizoval *celý svet*, majúci legitímny záujem na efektívnej, t. j. vojenskej náprave ujmy, ktorú utrpel v dôsledku správaní sa Indiánov zakladajúceho – zo španielskeho hľadiska – závažné porušenie *ius naturalis societatis et communicationis*.

2.2 Pochybnosti spojené s určitými stránkami spravodlivej vojny

Vitoria si uvedomoval, že viaceré stránky spravodlivej vojny, respektíve jeho teórie tohto druhu vojny, vzbudzujú určité pochybnosti, a preto ich v rámci svojej prednášky o spravodlivej vojne vymedzil a systematicky riešil.

Vitoriovu prvú pochybnosť možno vyjadriť nasledujúcou otázkou: Na to, aby bola vojna spravodlivou, postačuje, ak sa vládca domnieva, že dôvod, pre ktorý ju vedie, existuje a je spravodlivý? Vitoria na túto otázku odpovedal, že subjektívne presvedčenie jednotlivca, hoci by aj išlo o vládcu, o existencii spravodlivého dôvodu na vojnu nepostačuje. Ak by postačovalo, vojna by bola spravodlivou pre obe bojujúce strany, v dôsledku čoho by ju ani jedna z nich nemohla viesť legitímne, keďže vojaci oboch bojujúcich strán by boli nevinní, a nemohli by sa tak v boji legitímne vzájomne zraňovať a usmrcovať. Navyše by v takom prípade aj pohania ako Turci či Saraceni viedli svoje vojny proti kresťanom spravodlivo, keďže by mohli tvrdiť, že na ne majú spravodlivý dôvod, ktorým je služba ich bohu, respektíve šírenie ich (islamského) náboženstva na základe božieho príkazu. Vitoria preto zdôraznil, že vždy treba dôkladne a vecne preveriť, či naozaj existuje spravodlivý dôvod na vojnu, pričom treba umožniť aj odporcom vojny, aby predložili svoje argumenty proti vojne. Okrem toho je nutné, aby vládca k rozhodnutiu vyhlásiť a viesť spravodlivú vojnu (alebo k opačnému rozhodnutiu) nedospel samostatne, ale až po porade s radcami, vysokými štátnymi úradníkmi, vojenskými hodnosťármi, predstaviteľmi cirkvi či učencami, t. j. s kompetentnými elitami.⁶⁵

Ďalej mal Vitoria túto pochybnosť: Môžu sa obyčajní (k elite nepatriaci) poddaní vládca zúčastniť vojny ako vojaci bez toho, žeby predtým sami preskúmali, či na ňu existuje spravodlivý dôvod? Vitoria tvrdí, že zisťovanie existencie spravodlivého dôvodu na vojnu je úlohou vládcu a kompetentných civilných a vojenských elít, pričom vládca a elity nesú tiež zodpovednosť za výsledok tohto zisťovania, a tak aj za jeho prípadnú nesprávnosť – môže vzniknúť úmyselne, z nedbanlivosti i omylom –, spôsobiacu rozpútanie nespravodlivej vojny. Naproti tomu obyčajní poddaní nie sú povinní skúmať existenciu uvedeného dôvodu, respektíve sa majú spoľahnúť na úsudok vládcu a kompetentných civilných a vojenských elít, a teda ak im vládca prikáže ísť bojovať, majú ho poslúchnuť. V tomto smere však existuje dôležitá výnimka: Ak obyčajní poddaní považujú vojnu za evidentne nespra-

⁶⁴ Pozri napríklad: KOSKENNIEMI, M. Histories of International Law: Dealing with Eurocentrism. *Rechtsgeschichte – Legal History*. 2011, Rg. 19, s. 152–177. KOSKENNIEMI, M. Vitoria und Us. Thoughts on Critical Histories of International Law. *Rechtsgeschichte – Legal History*. 2014, Rg. 22, s. 119–138.

⁶⁵ VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 84–85.

vodlivú, nesmú sa jej zúčastniť, a to ani na príkaz vládcu, lebo vládca im nemôže prikázať, aby bojovali proti nevinnému nepriateľovi a v súvislosti s tým protiprávne usmrcovali a zraňovali jeho vojakov a odcudzovali, poškodzovali a ničili jeho zdroje a majetky. Ak by teda obyčajní poddaní vedome ignorovali zrejmú nespravodlivosť vojny, v ktorej bojujú, niesli by za to priamu zodpovednosť, a navyše by páchali smrteľný hriech. Na druhej strane nekresťanskí radoví bojovníci zodpovednosť za nespravodlivosť vojen vedených ich (nekresťanskými) vládcami proti kresťanom neniesli, lebo o nej objektívne nemohli vedieť. Týchto bojovníkov totiž ich vládcovia natoľko presvedčili o spravodlivosti uvedených vojen, že o nej vôbec nepochybovali. To ich potom v týchto vojnách stavalo do pozície nevinných nepriateľov kresťanov, ktorí ich preto podľa Vitoriu nemali usmrcovať.⁶⁶

Na druhej strane, ak vládca vedie defenzívnu vojnu, jeho poddaní sú povinní v nej bojovať (aj potom, ako sa táto vojna zmení na ofenzívnu), lebo inak svoj štát vystavia veľkému nebezpečenstvu, spočívajúcemu v tom, že nepriateľ nad ním získa zásadnú prevahu, čím by podľa Vitoriu spáchali väčšie zlo, ako keby bojovali vo vojne s pochybnosťami o jej spravodlivosti.⁶⁷ Mohlo by sa zdať, že Vitoria sa na tomto mieste dostal do rozporu so svojím tvrdením, že obyčajní poddaní ani na príkaz vládcu nemôžu bojovať vo vojne, ktorá je evidentne nespravodlivá, nie je to však tak. V praxi totiž obyčajní poddaní spravidla nemohli dospieť k jednoznačnému a verifikovanému poznaniu nespravodlivosti vojny, keďže na skúmanie existencie spravodlivého dôvodu na vojnu nemali predpoklady a prostriedky, a ani to nebolo ich úlohou (bola to povinnosť vládcu a elít).

Vitoriova tretia pochybnosť sa týkala zvláštnej situácie, v ktorej každý z dvoch štátov by zjavne alebo aspoň pravdepodobne mal spravodlivý dôvod na vojnu, a preto by sa nedalo jednoznačne určiť, ktorý z nich môže viesť vojnu spravodlivo.⁶⁸ Podľa Vitoriu treba v takejto situácii postupovať podľa určitých, ním sformulovaných pravidiel, inšpirovaných rímskym právom. Napríklad, kým trvá pochybnosť o tom, či určité územie alebo sídlo patrí jednému alebo druhému štátu, toto územie alebo sídlo bude patriť tomu štátu, ktorý ho má aktuálne v držbe, pričom druhý štát sa ho nemôže vojensky zmocniť. Princíp *melior est causa possidentis* sa tu uplatní preto, že inak by štáty o sporné územie či sídlo viedli „nekonečnú“ vojnu: len čo by jeden štát ovládol toto územie či sídlo, druhý štát by mal spravodlivý dôvod na vedenie vojny proti nemu a naopak.⁶⁹ Možno doplniť, že uvedený princíp, brániaci vedeniu vojny, sa prestane uplatňovať, až keď bude odstránená pochybnosť, t. j. vyriešený spor o tom, ktorému zo štátov patrí predmetné územie alebo sídlo, z čoho možno usúdiť, že Vitoria predpokladal mierové, diplomatické riešenie tohto sporu.

Vitoriova štvrtá pochybnosť sa týkala zaujímavého problému: Môže byť vojna spravodlivá pre obe strany? Podľa Vitoriu to nie je možné, okrem dvoch prípadov: po prvé, ak by oba štáty, čo proti sebe vedú vojnu, boli presvedčené, že na ňu majú spravodlivý dôvod, pričom jeden zo štátov by ho, samozrejme, nemal, avšak by o tom nevedel a ani nemohol vedieť, keďže jeho nevedomosť o tejto skutočnosti by bola tzv. neprekonateľnou nevedomosťou (*ignorantia invincibilis*); po druhé, ak by poddaní dvoch vládcov, ktorí proti sebe vedú vojnu, bojovali v dobrej viere (t. j. ak by jedni i druhí poddaní boli presvedčení,

⁶⁶ Ibidem, s. 85–86, 88.

⁶⁷ Ibidem, s. 88–89.

⁶⁸ Ibidem, s. 86.

⁶⁹ Ibidem, s. 86–87.

že ich vládcovia majú spravodlivý dôvod na vojnu), znamenalo by to, že poddaní prvého i poddaní druhého vládcu bojujú v spravodlivej vojne (platilo by to aj o poddaných vládcu, ktorý by na rozdiel od nich vedel, že nemá spravodlivý dôvod na vojnu).⁷⁰

Vitoriovu piatu pochybnosť možno vyjadriť touto otázkou: Ak sa dodatočne zistí, že vojna, ktorá už prebieha, je nespravodlivá, sú vládca, ktorý ju vedie, alebo poddaný, ktorý v nej bojuje, a to obaja pre nevedomosť o jej nespravodlivosti, povinní reštituovať, respektíve reparovať to, čoho sa dosiaľ zmocnili? Podľa Vitoriu platí, že len čo sa vládca či poddaný hodnoverne dozvedia, že vojna je nespravodlivá, sú povinní nepriateľovi reštituovať, respektíve reparovať všetko, čoho sa predtým zmocnili, okrem vecí, ktoré už spotrebovali. Veci boli totiž spotrebované ešte v čase, keď vládca i poddaný sa zúčastňovali vojny v dobrej viere (t. j. v čase, keď sa domnievali, že je spravodlivá), čo ich zbavuje povinnosti nahradiť škodu spôsobenú spotrebovaním vecí, podobne ako účastníkov hostiny, ktorí nevedia, že jedlo a pitie, ktoré konzumujú, ich hostiteľ odcudzil.⁷¹

Za výklad o piatej pochybnosti Vitoria zaradil poznámku, ktorá na tomto mieste pôsobí neorganicky, ale je obzvlášť dôležitá. Vitoria v nej totiž upozornil, že za určitých okolností vojna, hoci by aj mala atribúty spravodlivej vojny, nie je legitímnym – a preto by podľa Vitoriu nemala byť ani dovoleným – prostriedkom vyriešenia medzištátnych sporov. Konkrétne je to vtedy, keď by vojna spôsobila výrazne väčšie zlo než je zlo, pre ktoré sa plánuje viesť.⁷² Vitoria tu vlastne zdôraznil, že potrestanie nepriateľa spravodlivou vojnou prichádza do úvahy, iba ak je tento trest primeraný závažnosti ujmy spôsobenej nepriateľom.

Ďalej Vitoria riešil určité pochybnosti spojené s otázkou, aké vojenské akty môže proti nepriateľovi uskutočniť štát, čo proti nemu vedie spravodlivú vojnu.

To, že usmrtiť tzv. nevinných (*innocentes*), t. j. nevojakov, civilistov⁷³ na strane nepriateľa, ku ktorým Vitoria radil najmä ženy, sedliakov a klerikov, ako aj cudzincov a hostí nachádzajúcich sa na území nepriateľa, je v spravodlivej vojne dovolené, dokladá podľa Vitoriu Starý zákon, z ktorého dokonca vyplýva, že sa to môže diať z Božej vôle; napríklad, keď Izraeliti dobyli mesto Jericho, na Boží príkaz usmrtili jeho obyvateľstvo vrátane napríklad detí. Pravda, usmrcovanie nevinných bolo v Starom zákone skôr výnimočné a malo špecifický účel (malo zvýrazniť moc Boha Izraelitov a zastrašiť ich nepriateľov), ktorý mimo starozákonného kontextu nemá relevanciu. Preto Vitoria dovolenosť usmrcovania nevinných vo vojne neabsolutizoval, ale sformuloval zásadu, podľa ktorej nie je dovolené usmrtiť *nevinných* (vrátane nevinných nekresťanov) s priamym úmyslom to spraviť (*nunquam licet per se et ex intentione interficere innocentem*), čo Vitoriovi vyplynulo o. i. z logickej skutočnosti, že nevinní nespôsobili ujmu, pre ktorú sa vedie spravodlivá vojna; preto by sa tiež táto vojna nemala viesť priamo proti nevinným, ale proti tzv. vinným (*nocentes*), t. j. aktívne bojujúcim vojakom nepriateľa.⁷⁴ Na druhej strane Vitoria si uvedomoval, že v prebiehajúcej vojne, napríklad ak sa dobýja nejaké sídlo či pevnosť, v ktorých sa popri vojakoch nachádzajú aj nevojaci, nie je možné úplne predísť či už úmyselnému alebo neúmyselnému usmrteniu nevojakov, a preto pripustil, že v spravodlivej vojne

⁷⁰ Ibidem, s. 89.

⁷¹ Ibidem, s. 89–90.

⁷² Ibidem, s. 90.

⁷³ GÓMEZ ROBLEDO, A. *Introducción*, s. LXXXVI.

⁷⁴ Ibidem.

možno usmrtiť aj nevinných, avšak iba ak to v konkrétnej situácii je z vojenského hľadiska nevyhnutné, respektíve ak ide o jediný možný spôsob efektívneho uskutočnenia vojenských operácií a dosiahnutia víťazstva štátom, ktorý vedie spravodlivú vojnu. Po jej skončení však víťazný štát (ten, čo viedol spravodlivú vojnu) nemôže podľa Vitoriu usmrtiť nevinných obyvateľov porazeného nepriateľského štátu, a to aj napriek tomu, že Starý zákon to dovoľuje (Dt 20), a aj vtedy, ak by na to bol závažný dôvod, spočívajúci v opodstatnenej obave, že nevinní obyvatelia v budúcnosti budú viesť vojnu proti víťazovi.⁷⁵

Zatiaľ čo usmrcovanie nevinných nepriateľov je možné skôr len výnimočne, zmocniť sa ich vecí (zdrojov, majetkov) (okrem ak by išlo o veci patriacich nevinným cudzincom a hosťom zdržujúcim sa na území nepriateľa) je podľa Vitoriu možné bez obmedzení, a to preto, že možno dôvodne predpokladať, že nepriateľ tieto veci, ako sú napríklad zbrane, lode, určité stroje, peniaze, úroda či kone, využije na svoj nespravodlivý boj proti štátu, čo proti nemu vedie spravodlivú vojnu, a sťažuje tým pre tento štát dosiahnutie víťazstva. Z toho ďalej vyplýva, že veci nevinných nepriateľov, ktorých sa víťazná strana zmocnila v priebehu vojny, alebo ktoré zničila, nemusia po jej skončení porazenej strane vrátiť ani nahradiť, keďže sa predtým legitímne dostali do jej moci. Naproti tomu ak by sa porazený štát zdráhal vrátiť či nahradiť víťazovi veci, ktorému mu v priebehu vojny odňal, víťaz sa môže domôcť – ak to inak nejde, aj použitím sily – ich vrátenia či náhrady, a to tak od vinných, ako aj od nevinných obyvateľov porazeného štátu.⁷⁶ Možno doplniť, že dobovo sa represálie uskutočňovali aj tak, že víťazný štát svojim poddaným povolil olúpiť porazeného nepriateľa (na súši alebo na mori) do výšky nepriateľom spôsobených škôd a nákladov, čo sa však v praxi často zvrhlo na bezbrehé rabovanie.⁷⁷

Ďalej mal Vitoria pochybnosť o tom, či je v spravodlivej vojne dovolené zajať a zotročiť nevinných a deti. Keďže sloboda a nesloboda (= zajatie, zotročenie) sú vecou osudu či náhody, Vitoria tvrdil, že je dovolené zajať a zotročiť nevinných a deti, nie však vo vojnách, ktoré medzi sebou vedú kresťania. Kresťania môžu zajať iných kresťanov len do skončenia vojny a za účelom žiadania výkupného.⁷⁸ Vitoria tu očividne nadviazal na dobové rozlišovanie vojnových zajatcov podľa ich náboženskej príslušnosti na kresťanských zajatcov (*presos*) a nekresťanských zajatcov (*cativos*), ktorí – na rozdiel od kresťanských zajatcov – mali v kresťanskom prostredí nepriaznivé, t. j. otrocké postavenie.⁷⁹

Vitoria mal pochybnosť aj o tom, či je v spravodlivej vojne dovolené usmrtiť všetkých vinných nepriateľov. Vitoria pri tejto pochybnosti najskôr zhrnul, že spravodlivá vojna má štyri ciele, ktorými sú: 1) obrana obyvateľstva, zdrojov a majetkov pred nepriateľom; 2) opätovné získanie nepriateľom odňatých vecí, respektíve získanie náhrady za tieto veci; 3) pomsta za ujmu nespravodlivo utrpenu od nepriateľa; a 4) dosiahnutie stabilného mieru, ako i bezpečia pred nepriateľom. Potom zdôraznil, že v súvislosti s naplnením uvedených cieľov je v priebehu spravodlivej vojny dovolené usmrtiť všetkých vinných, t. j. všetkých vojakov nepriateľa, ktorí práve aktívne bojujú proti štátu, čo vedie spravodlivú vojnu. Po skončení spravodlivej vojny, keď štát, čo ju viedol, dosiahol víťazstvo, však usmrcenie

⁷⁵ VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 90–93.

⁷⁶ *Ibidem*, s. 93–94.

⁷⁷ BROWN SCOTT, J. *The Catholic Conception of International Law*, s. 44–45.

⁷⁸ VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 94.

⁷⁹ *Las Siete Partidas del rey don Alonso el Sabio, cotejadas con varios codices antiguos por la Real Academia de la Historia. Tomo II. Partida Segunda y Tercera*. Madrid: Imprenta Real, 1807, s. 327.

všetkých vinných, t. j. všetkých vojakov, ktorí predtým aktívne bojovali proti víťazovi, je podľa Vitoriu dovolené (napríklad na základe Dt 20), iba ak by išlo o nekresťanov, pri ktorých by hrozilo značné riziko, že v blízkej budúcnosti budú znovu bojovať proti štátu, čo ich porazil – tu sa Vitoria prekvapivo dostal do rozporu so svojou preferenciou nenásilného prístupu kresťanov k nekresťanom. Ak by však išlo o kresťanov, pre Vitoriu by ich plošná poprava bola príliš tvrdým, neludským opatrením, ktoré by často mohlo byť neúmerne závažnosti zla, ktoré vo vojne spôsobili, a ktoré by, navyše, mohlo často postihnúť vojakov, ktorí boli v skutočnosti nevinní, keďže bojovali na strane svojho vládcu dobromyseľne presvedčení, že má spravodlivý dôvod na vojnu, pričom o tom, že to tak nie je, sa objektívne nemohli dozvedieť.⁸⁰

Vitoria tiež riešil otázku, či všetko, čoho sa vojaci bojujúci v spravodlivej vojne zmocnia (korisť), sa stane ich vlastníctvom, a odpovedal na ňu kladne, keďže korisť je spravodlivou kompenzáciou ujmy, škôd a nákladov štátu, čo vedie spravodlivú vojnu, pričom tiež uvádza, že hnutelná korisť môže byť aj väčšia ako sú táto ujma, škody a náklady.⁸¹

Vitoria ďalej bližšie skúmal nadobúdanie hnutelnej (peniaze, zlato, striebro, odevy a iné) a nehnuteľnej (vidiecke usadlosti, mestá, pevnosti a iné) koristi.

O ukoristených hnutelnostiach tvrdí, že prechádzajú do vlastníctva toho, kto sa ich fakticky zmocnil, a to podľa pravidla „*Aj to, čo odnímate nepriateľom, stáva sa okamžite podľa ius gentium naším vlastníctvom, a to tak, že dokonca slobodní ľudia* [ktorých sme vo vojne zajali] *sa stávajú našimi otrokmi*[...]“ (Inst. 2, I, 17). Okrem toho Vitoria pripustil, aby sa vojaci zmocnili hnutelnej koristi vyplienením dobytého mesta, ale iba ak je to v konkrétnom prípade užitočné z vojenského hľadiska (pozdvihne to náladu vojakov a zastraší nepriateľa) a vždy len na príkaz veliteľa alebo vládcu, lebo ak by to spravili bez príkazu, boli by povinní korisť vrátiť, respektíve nahradiť. Rabujúci vojaci nesmú páchať násilie a krutosti, na čo ich veliteľia musia dozrieť.⁸² Možno sa však domnievať, že ustrážiť vojakov plieniacich nejaké sídlo bolo možné iba veľmi obmedzene, a preto je Vitoriovo schvaľovanie (hoci nie plošné) tohto druhu koristenia nesporne istou slabinou jeho teórie spravodlivej vojny.

O nehnuteľnej koristi Vitoria udáva, že je dovolené (vojensky) okupovať nepriateľské územia s pevnosťami a sídlami (mestami), ak je to potrebné na dosiahnutie kompenzácie za ujmu, škody a náklady spôsobené nepriateľom a/alebo ak je to užitočné z vojenského hľadiska, keďže to významne môže prispieť k víťazstvu. Vitoria však zároveň zdôraznil, že k potrestaniu nepriateľa zmocnením sa jeho (niektorých) nehnuteľností by sa malo pristúpiť iba ak je to primerané rozsahu nepriateľom spôsobenej ujmy, škôd a nákladov, pričom vždy treba postupovať s miernosťou.⁸³

Kompenzáciu ujmy, škôd a nákladov spôsobených nepriateľom možno po jeho porážke dosiahnuť aj jeho zdanením, ktoré dovoľuje napríklad Starý zákon (Dt 20).⁸⁴

Posledná pochybnosť Vitoriu sa týkala závažnej otázky, či je dovolené zosadiť a nahradiť porazených nepriateľských vládcov, proti ktorým sa viedla spravodlivá vojna? Podľa Vitoriu by to bol neprímerane tvrdý trest, ktorý by bolo možné uplatniť iba výnimočne, a to

⁸⁰ VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 94–96.

⁸¹ *Ibidem*, s. 97.

⁸² *Ibidem*, s. 97–98.

⁸³ *Ibidem*, s. 98–99.

⁸⁴ *Ibidem*, s. 99.

vtedy, ak by to bolo nevyhnutné na udržanie mieru a ak by išlo o zosadenie tyranských vládcov, ktorí sa dopustili veľkých ukrutností.⁸⁵ Možno doplniť, že táto téza, hlásaná nelen Vitoriom, sa v 16. storočí stala jedným zo zdrojov legitimacy nahradenia indiánskych vlád španielskou vládou, keďže Španieli interpretovali niektoré indiánske praktiky, napríklad obetovanie ľudí bohom, ako prejav skutočnosti, že Indiáni žijú pod iracionálnou a necivilizovanou vládou tyranov, ktorá nie je vládou založenou na prirodzenom práve, a preto môže byť odstránená; španielska *conquista* bola potom v tejto súvislosti chápaná ako „humanitárna intervencia“, t. j. ako španielska pomoc utlačovaným Indiánom.⁸⁶

2.3 Tri všeobecné pravidlá vedenia vojny

Na konci svojej prednášky Vitoria sformuloval tri všeobecné pravidlá vedenia vojny.

Prvé pravidlo. Viesť (spravodlivú) vojnu je možné, iba ak je to skutočne potrebné (ak nie je iná možnosť), pričom vládca má robiť všetko pre to, aby predišiel vojnám, teda sa má snažiť udržiavať priateľské vzťahy s inými štátmi, má sa vyhýbať správaniu, ktoré by mohlo byť spravodlivým dôvodom na začatie vojny proti nemu, nemá rozpútať vojny pod pochybnými zámienkami a podobne. V opačnom prípade vládca nekoná ako dobrý kresťan.⁸⁷

Druhé pravidlo. Ak bola vojna vyhlásená na základe spravodlivého dôvodu, nesmie sa viesť tak, aby sa úplne zruinovalo a vyhladilo obyvateľstvo štátu, proti ktorému sa vedie, ale iba v rozsahu, v ktorom je to potrebné na dosiahnutie kompenzácie za ujmu, škody a náklady spôsobené týmto štátom, ako aj mieru a bezpečnosti.⁸⁸

Tretie pravidlo. Po skončení vojny a dosiahnutí víťazstva sa víťaz (t. j. štát, čo viedol spravodlivú vojnu) má k porazenému nepriateľovi správať mierne a s kresťanskou pokorou a nemá voči nemu vystupovať ako žalobca, ale ako nestranný sudca,⁸⁹ čo by však v praxi nemohlo fungovať inak ako problematicky, keďže víťaz je zainteresovaný na pre neho čo najpriaznivejšom výsledku sporu existujúceho medzi ním a nepriateľom.

Záver

Teória spravodlivej vojny, skúmaná v tejto štúdii, je zaujímavá predovšetkým svojou relatívnou komplexnosťou, ako aj serióznym úsilím jej autora dospieť k jednoznačným a dostatočnou argumentáciou podopreným riešeniam v zásade všetkých významnejších otázok a pochybností vynárajúcich sa v súvislosti so začatím, priebehom a ukončením spravodlivej vojny. Táto teória má univerzálny charakter, a preto v jej svetle možno testovať spravodlivosť akejkoľvek vojny. Dobovo však Vitoriova teória spravodlivej vojny mala iba akademický význam, respektíve nebola právnym režimom vojny, ktorý by sa systematicky uplatňoval v praxi.

Vitoriova teória spravodlivej vojny je eklektická; čerpá z mnohých ideových zdrojov rôzneho druhu (a obsahu), ktoré Vitoria (po ich kritickom zhodnotení) sofistickovane pre-

⁸⁵ Ibidem, s. 100.

⁸⁶ Pozri napríklad VYŠNÝ, P. *Francisco de Vitoria a španielska conquista Nového sveta*, s. 325 an.

⁸⁷ VITORIA, F. de. *De los indios o del derecho de guerra de los españoles sobre los bárbaros. Relección segunda*, s. 100.

⁸⁸ Ibidem, s. 100–101.

⁸⁹ Ibidem, s. 101.

pojil do koherentného celku. Ďalej je táto teória systematicky založená na prirodzenom práve, ako aj na jeho konkretizovanej, respektíve rozvinutej podobe – práve národov. Pre Vitoriu bolo totiž prirodzené, že štát, čo utrpel ujmu, sa bude domáhať jej nápravy, a to aj vojensky, ak by inak nápravu nedosiahol, a pri tom sa bude riadiť pravidlami, ktoré sú väčšinou prirodzene správne, lebo zodpovedajú (legitímnemu) účelu, pre ktorý sa vedie spravodlivá vojna, a realisticky reflektujú typickú povahu vojny, napríklad nemožnosť úplne sa vyhnúť stratám na životoch civilistov pri uskutočňovaní určitých vojenských operácií. V neposlednom rade sa Vitoriova teória vyznačuje úsilím presadiť chápanie vojny ako prostriedku *ultima ratio* riešenia medzištátnych konfliktov, ako aj dosiahnuť, aby sa vojna viedla efektívne, disciplinovane, iba v nevyhnutne potrebnom rozsahu a iba tak dlho, ako je skutočne potrebné, ako aj humánne (preto sa napríklad boje nemajú viesť priamo proti civilistom a ich majetku), pričom však Vitoria v rozpore so svojím zvyčajne priateľským, tolerantným a násilie odmietajúcim postojom k pohanom pripustil výrazne tvrdšie zaobchádzanie s nepriateľom-nekresťanom ako s nepriateľom-kresťanom.

Pre Vitoriu bola vojna spravodlivou, ak ju viedla legitímna autorita (vládca štátu, ktorý utrpel ujmu), ak na ňu preukázateľne existoval spravodlivý dôvod (bola ním výlučne ujma spôsobená jedným štátom inému štátu) a ak sa viedla so správnym úmyslom (primerané potrestanie nepriateľa za spôsobenie ujmy), ako aj správnym spôsobom, t. j. v súlade s určitými, Vitoriom sformulovaným pravidlami, respektíve obmedzeniami.

Vitoria považoval spravodlivú vojnu za súdny proces *sui generis*, v ktorom vládca štátu, čo utrpel ujmu, súdi štát, čo ju spôsobil (Vitoria počítal iba s možnosťou, že prvý štát porazí druhý štát), pričom vládca rozsudok znie na poskytnutie materiálnej kompenzácie i morálnej satisfakcie (napríklad poprava vojakov, ktorí priamo spôsobili ujmu) druhým štátom prvému štátu. Táto kompenzácia a satisfakcia môžu do určitej miery presiahnuť rozsah ujmy, pre ktorú sa vedie spravodlivá vojna, keďže štátu, ktorý ju vedie, v súvislosti s tým vzniknú škody a náklady, a keďže tento štát má právo nepriateľa za spôsobenie ujmy osobitne potrestať (napríklad jeho zdanením), a to aj v záujme jeho zastrašenia, a tak aj účinnejšieho zabezpečenia stabilnej mierovej koexistencie s ním. Tu ide o tzv. judičiálnu teóriu spravodlivej vojny, ktorej očividnou slabinou je, že vládca, ktorý vedie spravodlivú vojnu, je sudcom druhej strany. Toto totiž znamená negáciu princípu *nemo iudex in causa sua*, čo Vitoria vyriešil spoľahnutím sa na to, že vládca ako sudca nezaujato a dôkladne preskúma okolnosti, za ktorých nepriateľ spôsobil ujmu, ako aj jeho konanie vo vojne, čo by však praxi, samozrejme, fungovalo problematicky. Zárukou toho, že vládca (ako sudca) potrestá porazeného nepriateľa primerane závažnosti a rozsahu jeho skutkov, by zaiste nebolo ani to, že vládca by pri tom konal v mene celého ľudstva (medzinárodného spoločenstva), ktoré vo Vitoriovom chápaní *ad hoc* autorizovalo konkrétnych vládcov napraviť ujmy, ktoré utrpeli ich štáty – a pomyselne aj celé ľudstvo –, vedením spravodlivých vojen proti štátom, čo ich spôsobili.

Teória spravodlivej vojny Francisca de Vitoriu je spolu s ďalšími časťami rozsiahleho teologicko-filozofického diela tohto popredného predstaviteľa *Salamanskej školy* dôležitým celistvým príspevkom k rozvoju právnej vedy, na ktorý neskôr nadviazali iní právní učitelia a ktorý púta pozornosť aj súčasných právnikov.

The Theory of Just War by Francisco de Vitoria

Peter Vyšný (<https://orcid.org/0000-0001-5132-1291>)

Abstract: The paper deals with the theory of just war by Francisco de Vitoria. The theory under examination is complex, dealing *ius ad bellum*, *ius in bello* and (to a lesser extent) *ius post bellum*. The theory is characterized by efforts of its authors to promote the understanding of war as *ultima ratio* of the resolution of interstate conflicts, as well as to ensure that war is conducted effectively, with discipline, only to the extent necessary and only for as long as is really necessary, as well as humanely. According to Vitoria, war was just if it was waged by a legitimate authority (the ruler of the state that suffered harm), if there was demonstrably a just cause for it (*iusta causa*; harm caused by one state to another state) and if it was waged with the right intent (appropriate punishment of the enemy for causing harm) as well as in the correct way, i. e. in accordance with certain rules or restrictions.

Keywords: Francisco de Vitoria, just war, *ius ad bellum*, *iusta causa*, *ius in bello*, *ius post bellum*